

А. ГИРЯ (Ужгород)

«ОКСАМИТОВА РЕВОЛЮЦІЯ» ЯК ПРИКЛАД ЛІКВІДАЦІЇ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Процес радикальних перетворень, що розпочався в країнах Центральної та Східної Європи у другій половині 80-х років ХХ століття, мав наслідком повний крах соціалістичної системи та трансформацію політичного, соціального та економічного ладу. Зрештою повалення комуністичного режиму стало першим поштовхом багатьох країн, які довгий період часу знаходились під тотальним контролем СРСР, до процесу транзиту в демократичний лад. Однією з передових країн яка першою розпочала свій транзит через революційні події, так звану демократичну революцію, була Чехія.

Причиною внутрішньої нестабільності в соціалістичних державах Європи виступали як суб'єктивні помилки керівних партійних органів, так і більш серйозні, системні, суперечності, що були об'єктивно закладені у комуністичній моделі з моменту її виникнення в країнах регіону після завершення Другої світової війни [7, с.34].

У цілому ж демократична революція в комуністичній частині світу – головна тенденція розвитку того часу – в напрямку до демократії як системи, заснованої на духовному, економічному та політичному плюралізмі й взаємній толерантності. Вона була підготовлена процесом визрівання елементів громадянського суспільства, які існували в надрах тоталітарно-авторитарної системи. Демократична революція – це найменш насильницька форма революції в історії, адже вона не закликала до жорстоких дій, а прагнула компромісу. Саме тому революції в ЦСЄ носили переважно мирний характер [4, с.45].

У кінці 1989 року в Чехословаччині склалася дуже напружена ситуація. Опозиційні сили консолідувалися на основі програми «Хартія-77», по всій країні діяли різні громадсько-політичні організації, які вимагали проведення корінних змін в країні. Розширилися їх програми, по-різному вони уявляли собі методи дій, але була у них спільна вимога - повалення влади КПЧ, підірив її гегемонії, перетворення комуністичної партії з провідної сили в одну з рядових партій. На різку зміну подій в країні впливав сам Захід, та ЗМІ, які пропагували ідеї демократії в країнах Заходу, а зокрема США.

Проаналізувавши ситуацію яка склалась в Чехословаччині до початку революційних подій, можна виокремити такі внутрішні та зовнішні чинники, які сприяли процесу початку трансформації:

До внутрішніх чинників слід віднести:

- активна діяльність опозиції зсередини, яка мала фундамент – розроблену програму реформ. Це була масова організація, започаткована в січні 1977 року, яка висунула програму реформування країни. Автори Хартії-77 вимагали негайно припинити переслідування інакомислячих, провести демократизацію усіх сфер життя країни, змінити характер і напрями зовнішньої політики. Цей документ підписали сотні визначних учених, громадських діячів, творчих працівників. Хартія-77 вимагала створення неформального, відкритого демократичного суспільства, у якому б вільно проживали люди різних професій, національностей і різного віросповідання. Народи вільного суспільства повинні користуватися всіма вигодами міжнародних прав людини, зафіксованих в Загальній декларації людських прав ООН, положеннях Заключного пакту Гельсінської конференції. Хартія-77 вимагала розпочати широкий діалог з урядом і політичними інститутами Чехословаччини про стан справ у країні й шляхи поглиблення демократичних реформ. Програма вимагала, щоб шляхом

спільного обговорення розроблявся проект законів для парламенту, які мають змінити на краще життя всього суспільства. Отже, Хартія-77 не закликала до насильницького повалення влади, а діяла в інтересах демократизації суспільства, намагалася розв'язувати назрілі питання мирним, демократичним, конституційним шляхом;

- екологічна ситуація оцінювалася як критична. Призвели до цього невмілі методи господарювання, застаріла технологія на металургійних, а особливо хімічних заводах і фабриках. Ускладнили екологічну ситуацію радянські військові, полігони;

- Чехословаччина дедалі більше потрапляла в залежність від СРСР;

- складною була і внутрішньополітична ситуація в Чехословаччині в кінці 80-х років. Насамперед почала переживати не кращі часи сама КПЧ, що була провідною силою суспільства. Авторитет КПЧ падав як серед рядового її членства, так і особливо серед населення країни. Відданість КПЧ догматизму, гегемонізму викликала загальне обурення, а кожен крок політики КПЧ сприймався суспільством критично. Досвід 70-80-х років показав, що КПЧ, дотримуючись старих ортодоксальних методів керівництва, продемонструвала нездатність забезпечити динамічний розвиток економіки, політичного життя, зовнішньої діяльності країни. Чехословаччина опинилася в глибокому протиріччі з потребами суспільства, з тенденціями світового і європейського розвитку. Варто зауважити, що не тільки в країні ніяких реформ не здійснювалося, але й сама КПЧ виявилася неготовою до самореформування, зміни своєї діяльності відповідно до вимог життя. Вершиною деградації КПЧ було те, що на грудневому 1987 року пленумі ЦК КПЧ замість Г. Гусака генеральним секретарем ЦК партії було обрано М.Якеша - людину консервативніших поглядів, ніж його попередник. Це ще більше посилювало кризу в КПЧ. Дедалі партія і особливо її керівництво відривалися від маси комуністів, віддалялися від вирішення наболілих питань.

У свідомості чехів глибоко вкоренилися демократичні традиції. Саме завдяки досвіду міжвоєнного періоду авторитарні тенденції в Чехії в посткомуністичний період майже не проявлялися. Ця країна залишалася певним "острівцем демократії та стабільності в океані тоталітаризму та авторитаризму, що розливався у Центральній Європі", і для неї штучне насадження комуністичного режиму було справжньою трагедією, "злим жартом історії", за висловленням відомого чеського письменника М. Кудери [2, с.27].

Також можна виділити основні зовнішні чинники, які сприяли процесу транзиту Чехії в країну демократичного зразка:

- на хід підготовки загального виступу опозиції Чехословаччини значний вплив мали події в СРСР та в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. Перебудова і демократизація в СРСР, започатковані М.Горбачовим, друкування радянською пресою матеріалів, що викривали сталінщину, викликали в Чехословаччині великий інтерес. Інформаційна програма «Время», радянські газети «Известия», «Россия» побили всі рекорди популярності. Все, що відбувалося тоді в Радянському Союзі, контрастувало з реаліями тоталітарного режиму М.Якеша і Г. Гусака;

- послаблення комуністичної ідеології не лише в ЧССР, але по всіх теренах СРСР, що передбачало крах самої системи, яка існувала протягом тривалого періоду часу;

- допомога із західних країн. З Польщі йшов потік інформації про активізацію профспілки «Солідарність», поглиблення демократизації, про переговори за «круглим столом» з керівництвом країни. З Угорщини надходили повідомлення про діяльність Демократичного форуму, про перетворення УСРП із керівної сили країни в одну із політичних партій. У Чехословаччині це було сприйнято як поштовх до активної боротьби за демократизацію. З країн Заходу в Чехословаччину проникало чимало ідей з критикою тоталітаризму.

Першою не витримала молодь, яка і започаткувала «ніжну революцію», хоча до того вже існували організації які перебували в опозиції до КПЧ. Розгін демонстрації студентів 17 листопада 1989 року поклав початок організованій боротьбі проти тоталітаризму. Протягом тижня на бік студентства перейшли колективи промислових підприємств, мешканці міст і сіл. Боротьба стала всенародною. Керівництво взяли в свої руки громадські об'єднання – «Громадський форум» – у Чехії та «Громадськість проти насилля» – у Словаччині.

У своєму розвитку "ніжна революція" пройшла два етапи: перший – з 17 листопада до кінця грудня 1989 року, другий – від виборів до президента до червня 1990 року коли. Коли були проведені перші демократичні вибори до Федеральних зборів, на яких перемогу отримали нові політичні сили, які пропагували ідеї демократії. Це і завершило перемогу "ніжної революції", визначило новий курс розвитку країни.

Таким чином вагоме значення «оксамитової» революції 1989 року полягає в тому, що вона є класичним взірцем мирної трансформації політичного режиму в одній окремо взятій державі в умовах прояву таких глобальних політичних факторів як існування зброї масового знищення, належності до тих чи інших військових альянсів. Всі умови та причини революції були обумовлені історичними, політичними та соціально-економічними процесами. Чехословаччина змогла здійснити перетворення політичної системи і заручитися при цьому підтримкою 96% населення.

Чехословаччина того періоду показала приклад демократичної революції, радикальної зміни напрямку руху політичного та економічного розвитку. Досліджуючи «оксамитову революцію», яка тривала з 16 листопада по 29 грудня 1989 року можна зазначити, що:

- приводом до початку революції став розгром багатотисячної мирної студентської демонстрації ;

- основні лозунги: «Правда має перемогти брехню»;

- рушійні сили: студенти, творча інтелігенція;

- насильство – відсутнє;

- реакція існуючого режиму – М. Якеша усунуто з поста керівника Компартією.

Завершення «оксамитової революції» не поклало кінець усім процесам, які відбувалися в Чехословаччині. Падіння комуністичної ідеології та встановлення демократичного режиму лише сприяло початку нових подій, а також поклало фундамент для зародження відносин між суспільством та державою. На думку Надзвичайного і Повноважного Посла Чеської Республіки в Україні Карела Штіндла в Чехословаччині консенсус був досягнутий навколо п'яти основних завдань [6].

Революція виконала всі завдання, які були покладені на неї, але демократична політична система утворила нові перепони на шляху до розвитку. Протягом другої половини 1992 року керівники Чехії та Словаччини домовилися про відокремлення. Цей складний процес два братні народи здійснили мирним шляхом, без непорозумінь, конфліктів і звинувачень. З 1 січня на карті Європи з'явилися дві нові самостійні країни – Чеська Республіка і Словацька республіка. У пресі цей крок назвали «цивілізоване розлучення», або «розлучення по-чехословацьки». Цим кроком чехи і словаки продовжили традиції «ніжної революції», збагатили історичний досвід народів Європи розв'язувати складні суспільні проблеми мирним шляхом. Встановлений між ЧР та СР державний кордон співпав з адміністративним кордоном двох республік, що дозволило уникнути територіальних суперечок. Позитивом було й те, що існували адміністративні центри в обох республіках [3, с.112].

Еволюція посттоталітарного режиму мала наслідком лібералізацію, проявом якої була активізація суспільно-політичного життя країни, та послаблення тоталітарних тенденцій. Події «оксамитової революції» 1989 року були зумовлені низкою факторів, а наслідком цих подій стало розвиток громадянського суспільства в Чехії, встановлення всіх основних інститутів влади, зміна політичної культури населення. Ця революція здійснила переворот в усіх сферах існування держави. Для Чехії та Словаччини почався період розбудови країн після декілька річного занепаду.

Основною причиною вибору населення та політичної еліти саме розвитку в демократичному руслі є те, що Чехію вважають єдиною країною Центральної Європи, яка мала достатньо тривалий та успішний досвід демократичного розвитку як ядро Чехословацької Республіки (1918-1938 роки), тому під час і після «оксамитової революції» для чехів демократія сприймалася, як єдина можлива альтернатива суспільного розвитку, а авторитарні тенденції в постсоціалістичний період не мали суттєвого прояву [5, с.255].

Після падіння комуністичного режиму в країні загострилося національне питання: в Словаччині дедалі сильніше ставав рух за її відокремлення від Чехії. Прагнення словаків до національної незалежності та економічні суперечності між двома країнами стали основною причиною поділу країни й стали основною причиною їх поділу. Після «Оксамитового розлучення» в обох державах були проведені президентські вибори: президентом Чеської республіки став В. Гавел, який був переобраний і на другий термін, а Словацької – М. Ковач, якого на наступних виборах замінив Р. Шустер. В економічних реформах Чехія завдяки рішучим діям уряду правих партій В. Клауса, в першій половині 90-х рр. істотно випереджала Словаччину, де уряд лівих партій В. Меч'яра проводив поміркований курс реформ. З ініціативи Чехії була створена Вишеградська група країн (Чехія, Польща, Угорщина), метою якої є входження до ЄС. Чехія і Словаччина стали членами Ради Європи: у 1999 році – Чехія була прийнята до НАТО. Обидві країни мають добросусідські відносини з Україною. На території Чехії та Словаччини активно діють різноманітні українські установи, організації [1, с.53].

Розвиток цих двох країн відбувався не лише за сценарієм внутрішньої перебудови, але й з ідеєю встановлення тісних зв'язків з державами-сусідами. Перш за все Чехія та Словаччина обрала свій вектор розвитку в напрямку західних країн, що невдовзі дало змогу стати членами ЄС.

Отже, аналізуючи післяреволюційні події, та політику, яку впроваджувала нова влада, можна зазначити, що Чехія та Словаччина змогли позбутися пережитків комуністичної ідеології, побудувавши економічну та політичну стабільність для обох держав. Розвиток громадянського суспільства допоміг національній свідомості у здійсненні всіх перетворень, які відбулися після «оксамитової» революції, що дало змогу з легкістю розпрощатись з періодом, який залишив відбиток в історії цих країн.

1. Газін В. Новітня історія країн Європи та Америки 1945 – 2002 роки : Навчальний посібник / Володимир Газін ; За ред. А. О. Копилова. – К. : Либідь, 2004. – 624 с.
2. Кудера М. Трагедія Центральної Європи / Мілан Кудера // І. – 1995. – №1. – С. 24 – 42.
3. Лемак В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації / Василь Лемак. – Ужгород : Ліра, 2002. – 248 с.
4. Петрушка Н. Вплив громадянського суспільства на "оксамитову революцію" в Чехословаччині / Наталія Петрушка // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. – № 2 (58). – С. 45 – 48.
5. Петрушка Н. Консолідація демократії як ключовий етап демократичного транзиту : чеський досвід для українського суспільства / Наталія Петрушка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 10 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет ; Редкол. : М. Вереш (гол. ред.), В. Андрущенко, О. Бабкіна та ін. – Ужгород : Видавництво УжНУ "Говерла", 2008. – С. 253 – 256.
6. Штіндл К. На прапорі чеських президентів міститься гасло – "Правда Перемагає" / К. Штіндл // Дзеркало тижня. – 2003. – 15 – 21 листопада.
7. Юрійчук Ю. Національний фактор у суспільно-політичному розвитку Чехії та Словаччини (1989 – середина 1990-х рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02 / Юрій Юрійчук. – Чернівці, 2000. – 188 с.

SUMMARY

Hurya A. VELVET REVOLUTION AS AN EXAMPLE OF THE OVERTHROW OF THE COMMUNIST REGIME AND THE IMPLEMENTATION OF DEMOCRATIC REFORMS

The process of transformation in Czechoslovakia began with the Velvet Revolution, which laid the basic foundation to democratic reforms. Overall it was a peaceful revolution that could perform all tasks assigned to it. The result of the revolutionary process was to build a democratic state with elements of civil society. Development of the Czech Republic and Slovakia to the new scenario has allowed both countries to get rid of remnants of the old communist regime and build a new democratic country.